

INTERFERENȚE POLITICE ȘI CULTURALE ÎN SPAȚIUL DINTRE CARPAȚII MERIDIONALI ȘI DUNĂREA INFERIOARĂ ÎN SECOLELE XI–XIII*

ADRIAN IONIȚĂ

Lucrarea cuprinde 294 p., 243 p. text și 51 planșe, fiind structurată în șapte mari capitole, precedate de o *introducere* în care se înfățișează intențiile autorului, delimitarea geografică și cronologică a spațiului avut în vedere. Examinând din perspectiva istorică și arheologică regiunea dintre Carpați și Dunăre în secolele XI–XIII, lucrarea urmărește să constituie o sinteză a stadiului actual al cercetărilor, să analizeze întrepătrunderea în această zonă a influențelor bizantino-balcanice, occidentale și ale lumii stepelor, reflectarea în elementele vieții materiale și în cultură a evenimentelor politico-militare. S-a căutat stabilirea orizonturilor culturale care au urmat culturii materiale balcano-dunărene după secolul al X-lea și identificarea elementelor de viață materială care au contribuit la formarea civilizației medievale românești, ordonarea și analizarea tuturor categoriilor de materiale arheologice descoperite prin săpături sistematice sau întâmplător. Delimitarea spațială a zonei care a constituit obiectul preocupărilor noastre este socotită mai întâi naturală și apoi politică. Este prezentat succint mediul geografic și se subliniază influența factorului geografic în evoluția zonei. Limita cronologică este fixată între revenirea autorității Imperiului bizantin la Dunărea de Jos după 971 și apariția primului stat românesc la nord de fluviu la începutul secolului al XIV-lea, iar arheologic între orizontul așa zisei culturi Dridu și orizontul definit prin descoperiri din secolul al XIV-lea după fondarea Țării Românești.

Primul capitol al lucrării prezintă *izvoarele, istoriografia și istoricul cercetărilor arheologice*. După enumerarea izvoarelor documentare și narative bizantine, rusești, orientale, maghiare, papale, privind evenimentele din spațiul examinat și a principalelor lucrări de sinteză asupra diferitelor probleme ale istoriei secolelor XI–XIII în acest spațiu, o atenție specială este acordată istoricului cercetărilor arheologice. Este subliniat numărul mic al cercetărilor în situri datând din perioada amintită și valorificarea insuficientă a unora dintre săpături.

În capitolul al II-lea *Evoluția politică a zonei în context sud-est european* sunt examinate raporturile între principalele forțe care se înfruntau aici, Imperiul bizantin, migratorii turanici, Regatul maghiar, Țaratul vlaho-bulgar. Au fost urmărite

---

* Teza a fost susținută la data de 30 mai 2001, la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, sub conducerea prof. dr. Ș. Papacostea, membru corespondent al Academiei Române, având comisia compusă din: dr. C.P.I. R. Harhoiu, dr. C.P.I. Gh. I. Cantacuzino și prof. dr. V. Spinei.

evenimentele politice din secolele XI–XIII, începând cu revenirea autorității Imperiului Bizantin la Dunărea de Jos în anul 971, ciocnirile acestuia cu pecenegii până la zdrobirea lor în 1091, conflictele bizantinilor cu Regatul maghiar, migrația cumanilor, întemeierea statului asăneștilor, acțiunile Regatului maghiar de extindere a influenței sale spre sud-est în cadrul politicii de cruciadă a papalității, în alianță cu Imperiul latin, marea invazie mongolă din 1241, raporturile între Regatul ungar, al doilea Țarat bulgar și tătari în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, dezvoltarea primelor structuri statale din care s-a constituit Țara Românească. În contextul larg al acestor evenimente au fost examinate informațiile privind ținuturile dintre Carpații Meridionali și Dunăre, fiind încercată o legătură între unele evenimente și diferite vestigii arheologice. Ieșită de sub dominația cumană, societatea românească a intrat în aria de influență a Regatului ungar, manifestată prin aducerea Cavalerilor ioaniți. Se exprimă opiniile privind structurile politice românești menționate în acea vreme, impactul produs asupra dezvoltării acestor structuri de conflictele bulgaro-ungare din zona Severinului, de acțiunile bizantine la gurile Dunării după recucerirea Constantinopolului, de expediția tătară în Ungaria din 1284–1285 și întinderea dominației lui Nogay pe Dunăre până la Porțile de Fier. Sunt subliniate perspectivele pe care le-au creat evoluției societății românești tulburările interne ce zdruncinau puterile vecine, în vâltoarea acestor evenimente, se opinează, că modul în care s-a constituit ca stat Țara Românească rămâne încă în conul de umbră al istoriei.

Așezări, biserici, fortificații, sunt tratate în al III-lea capitol. *Așezările* semnalate prin cercetări arheologice sunt în număr foarte mic, fiind menționate exemple din numai 8 localități, unele cu două sau trei așezări din perioade sau locuri diferite. Dintre acestea, în unele locuirea medievală a fost cercetată numai parțial, săpăturile urmărind vestigii din alte perioade, în altele, urmele au fost semnalate numai prin cercetări de suprafață sau săpături de mică întindere. Unele așezări au fost identificate cu ocazia săpăturilor urmărind obiective preistorice sau antice. În concluziile acestui subcapitol, se face o clasificare tipologică a locuințelor și a amenajărilor pentru încălzire, precum și o grupare cronologică a acestora după cum urmează: în secolele XI și XII cele de la Baldovinești și Dridu - „La Metereze”, situate în zona de câmpie din estul Munteniei; acoperind o perioadă mai îndelungată, dar cuprinzând vestigii mai importante din secolul al XIII-lea – cele de la Drobeta și de la Celei, pe locul unor centre antice de pe Dunăre, ca și cele din Ostrovul Mare; în secolul XIII și în cel următor, așezările de la Cetățeni, Argeș și Câmpulung.

Bisericile, șase la număr, păstrate ca ruine descoperite prin cercetări arheologice, datele în secolul al XIII-lea, au fost clasificate după tipul de plan: I. cu o navă (biserica din cetatea Severinului, Bărăția din Câmpulung, biserica nr. 3 de la Cetățeni); II. în formă de cruce (biserica I de la Argeș); de formă treflată (biserica nr. 2 de la Cetățeni); III. de plan bazilical (ruina descoperită dedesubtul bisericii din cetatea Severinului – considerată de către unii a fi o construcție de epocă romană).

În analiza *fortificațiilor*, s-a încercat punerea în legătură a elementelor arheologice cu datele istorice pentru formularea unor ipoteze privind semnificația acestora. Ele sunt clasificate tipologic în: I. fortificații de pământ și lemn, categorie în care sunt încadrate urmele atribuite unui palisade reprezentând o primă fază a cetății Severinului; și II. cetăți de zid, cele din zona Drobeta-Turnu Severin, Grădeț,

Cetățeni și turnul inițial de la Giurgiu. În afara acestor fortificații, este menționată folosirea ruinelor castrului roman de la Copăcenii (jud. Vâlcea) pentru adăpostirea unei trupe din secolul XIII–XIV. Este de remarcat lipsa aproape totală a fortificațiilor de pământ și lemn într-o perioadă când în alte regiuni ele sunt numeroase (fapt ce se poate datora însă și stadiului actual al cercetării). Considerând primele fortificații legate de revenirea Imperiului bizantin la Dunărea de Jos, se atribuie fortificațiilor de pe malul stâng al fluviului rolul de cetăți de graniță al unor state având acolo frontul nordic (Imperiul bizantin, Țaratul de la Târnovo), iar apoi, în cazul Severinului, al Regatului ungar. În secolul al XIV-lea aceste cetăți reconstruite, împreună cu altele noi, aveau să apere granița sudică a Țării Românești. Este subliniat faptul că discutatul aport al cavalerilor teutoni nu are o acoperire materială, cetatea de la Tabla Buții fiind ridicată probabil în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și folosită în secolele XV–XVII, reprezentând o fortificație a Regatului maghiar. Se consideră că înaintea constituirii ca stat a Țării Românești construirea de fortificații nu era dictată de necesitățile proprii de apărare, ci de interesele altor forțe care urmăreau să-și extindă influența în aceste teritorii. Abia după apariția statului se constată o activitate coerentă de întărire a principalelor puncte de pătrundere în țară, noul stat preluând și dezvoltând unele fortificații preexistente de pe teritoriul său.

În capitolul al IV-lea *Rituri și ritualuri funerare*, se caută stabilirea modelelor funerare în spațiul cercetat, ca limite cronologice fiind propuse orizontul necropolelor birituale din secolul al X-lea și cel al mormintelor voievodale de la Curtea de Argeș, care cronologic este situat în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea. De fapt diferite necropole din secolul al XIII-lea au continuat să fie folosite și în veacul următor sau chiar mai târziu, ceea ce face dificilă delimitarea riguroasă pe fiecare secol în parte. Mormintele și necropolele au fost împărțite în trei grupe mari: I. morminte de călăreți, II. grupuri de morminte sau morminte singulare care fac probabil parte dintr-o necropolă și III. necropole. Ultimele două categorii sunt artificial separate, numărul de morminte cunoscut fiind datorat hazardului descoperirilor. Trebuie remarcat numărul mic al descoperirilor – 20 morminte din 15 localități în prima categorie, descoperiri din 7 și respectiv 5 localități în ultimele, multe fiind întâmplătoare sau rezultate în urma unor săpături de salvare, precum și publicarea incompletă sau defectuoasă, lipsind de multe ori planurile sau descrierile mormintelor. În cazul mormintelor de călăreți sunt analizate condițiile de descoperire, poziția scheletelor, orientarea, depunerile rituale, inventarul, încercându-se definirea unui tip caracteristic de înmormântare. Un mormânt standard de călăreț ar arăta astfel: înhumație, tumular, înmormântare secundară, groapă rectangulară, decubit dorsal, brațele întinse pe lângă corp, picioarele întinse, orientare VE, craniu de cal și părțile inferioare ale picioarelor calului, zăbală, cuțit, amnar, silex, cataramă, vârfuri de săgeată, scărițe de șa, plăcuțe de os prelucrate, oase de oaie. Se precizează cronologia mormintelor – cele mai multe în secolele XI–XII, atribuirea etnică – migratorii turanici, nereușindu-se delimitarea celor pecenege de cele cumane și aria de răspândire – partea de est a Câmpiei române. Examinând mormintele singulare și grupurile de morminte se aduc precizări și rectificări privind încadrarea cronologică a acestora. Cât privește necropolele, sunt examinate

pe rând: amenajarea mormintelor, organizarea acestora, inventarul – obiecte de podoabă, accesorii vestimentare, monede, mai rar ceramică. În privința cronologiei, necropolele datează din secolele XI–XII (Dridu - „La Metereze”); probabil secolele XII–XIII, ținând seama de unele particularități ale poziției scheletelor (Brăila); sau în veacul al XIII-lea, continuând și ulterior (Cetățeni, Drobeta, Ostrovul Mare). Se fac și încercări de atribuire etnică, destul de dificilă pe baza analizei caracteristicilor mormintelor, presupunerile pornind de la contextul general arheologic și istoric al localității. Au fost constatate pentru ultimele două categorii patru tipuri de amenajări funerare: I. cu piatră funerară, II. cu bolovani de piatră de jur împrejurul gropii, III. în sicriu de lemn și IV. gropi simple dreptunghiulare. De asemenea ritualul standard ar fi: inhumație, mormânt plan, groapă dreptunghiulară puțin adâncă, fără amenajări interioare și fără sicriu, decubit dorsal, brațele pe piept, pe abdomen sau întinse pe lângă corp, orientare VE, inventar sărăcăcios. Se remarcă numărul mai mare al descoperirilor în Muntenia față de Oltenia. Grupul mormintelor de călăreți se delimitează de celelalte morminte sau necropole prin apartenența etnică, date și arie de răspândire. Mormintele de călăreți, grupate cel mult câte trei, se consideră că dovedesc prezența unor grupuri puțin numeroase de migratori, staționând o durată nu prea mare. Absența mormintelor de călăreți în Oltenia indică un control al acestei regiuni prin raiduri și nu o staționare efectivă. Celelalte două grupe funerare din Muntenia își au începutul în secolul al XIII-lea, amplasarea acestora fiind diferită: în lungul Dunării și în zona deluroasă. Cronologic prima grupă se încadrează în secolele XI–XII, celelalte în special în secolul al XIII-lea și ulterior. În privința ritului – toate mormintele sunt de inhumație, diferențele fiind însă de ritual. Mormintele de călăreți cuprind depuneri de părți ale calului (capul și picioarele). Mormintele creștine sunt diferite ca inventar și în general și ca poziție a antebrațelor. Delimitările etnice în cadrul celor două mari categorii sunt dificile. Sunt remarcate direcțiile posibile în care pot fi căutate analogii: stepele din est pentru secolele XI–XII, nord-vest (Regatul maghiar) pentru secolul al XIII-lea, sudul – Bizanțul și lumea slavă balcanică, pentru întreaga perioadă și mai ales pentru secolul al XIII-lea. Se remarcă lipsa mormintelor de călăreți din secolul al XIII-lea, din timpul migrației tătarilor. Este subliniată ideea că podoabele nu reflectă o etnie, ci o modă care depășește granițele conturate de un anumit control politic.

Capitolul al V-lea *Analiza informației arheologice*, reunește variatele categorii de obiecte descoperite prin cercetări sistematice, de salvare, sau întâmplătoare și totodată se încearcă stabilirea unor tipuri pentru cea mai mare parte a acestora, fiind structurat în șapte subcapitole.

Ceramica, este considerată element definitoriu pentru cultura materială, în special în perioada mai veche, după apariția producției urbane – pentru piață, ajungându-se la o uniformizare tipologică pe spații mari, ceea ce face inutilă încercarea de a surprinde pe baza ceramicii particularități locale și cu atât mai mult caractere etnice. Limitele cronologice ale preocupărilor sunt orizontul așa zisei culturii Dridu și cel al secolului al XIV-lea din descoperirile de la Basarabi, Zimnicea și Coconi. Se remarcă raritatea descoperirilor în comparație cu perioada

anterioară și cu cea următoare, numărul mic al siturilor în care s-au făcut cercetări. În prezentarea materialului se pornește de la criteriile tehnice de execuție, modul de confecționare – la roată înceată sau la roată rapidă, maniera de decorare – nesmălțuită și smălțuită, în sfârșit tipurile de forme de vase. Au fost stabilite următoarele tipuri: vasul borcan, căldarea de lut, oala cu toartă, capacul, cupa, bolul, strachina. O atenție deosebită a fost dată analizei ceramicii de la Dridu – „La Metereze”. Materialul ceramic publicat provenit din cercetările de la Curtea de Argeș, Cetățeni, Drobeta-Turnu Severin, Grădeț, este grupat în fiecare dintre categoriile menționate. În concluzii se arată că imensa majoritate a ceramicii este de producție locală. În secolele XI–XII ea este lucrată exclusiv la roata cu turație înceată, în secolul al XIII-lea și la roata rapidă, care spre sfârșit devine predominantă, fiind precizată frecvența tipurilor pe perioade. Cronologia ceramicii este stabilită pe baze stratigrafice, prin analogii, cu ajutorul monedelor și a altor obiecte găsite împreună cu vasele respective. Sunt remarcate influențele venite din trei direcții: permanent dinspre sud, din lumea culturii bizantino-balcanice; dinspre est, în secolele XI–XII, pentru secolul al XIII-lea lipsind o influență mongolă în ceramică; dinspre nord, în special în secolul al XIII-lea, prin legăturile cu populația românească de la nord de Carpați. Sinteza acestora a dat naștere orizontului ceramic contemporan întemeierii statului medieval Țara Românească. Nu se constată o legătură organică între ceramica orizontului cultural Dridu și cea din secolele următoare, se observă în schimb o legătură evolutivă între ceramica secolului al XIII-lea (poate chiar de la sfârșitul secolului al XII-lea) și ceramica aparținând orizontului statului medieval Țara Românească din veacul al XIV-lea. Se consideră că datorită progresului rapid în domeniul tehnicii și al diversificării formelor nu se poate sesiza o legătură organică între materialele ceramice ale celor două epoci.

Obiectele de podoabă caracterizate drept sursă de cunoaștere a diferitelor aspecte ale vieții medievale, categorie foarte sensibilă la evoluția istorică, au fost clasificate în: I. podoabe ale capului (cercei, diademe); II. podoabe ale gâtului (mărgel, pandantivi, cruciulițe); III. podoabe ale mâinilor (brățări, inele). Sunt examinate toate descoperirile, stabilind tipologii și analogii pentru o datare cât mai precisă a fiecărui obiect. Pentru cercei s-au stabilit cinci tipuri (I. verigă, II. cu “ochiuri împletite” din sârmă pe verigă, III. cu corp introdus pe verigă, IV. în formă de semnul întrebării, V. cu pandantiv în formă de măciucă) cu mai multe subvariante; pentru diademe trei tipuri (I. bandiforme, II. ajurate, III. ornamentate au repousse); două tipuri pentru mărgel (I. din sticlă, II. din *Cypraea Spondilus*); de asemenea două pentru brățări (I. bandiforme, II. din fire răsucite) cu mai multe variante și trei tipuri pentru inele (I. din placă cu partea din față lățită, II. cu chaton discoidal, III. cu caboșon). În interpretarea acestor podoabe în unele cazuri se enunță anumite ipoteze de ordin istoric.

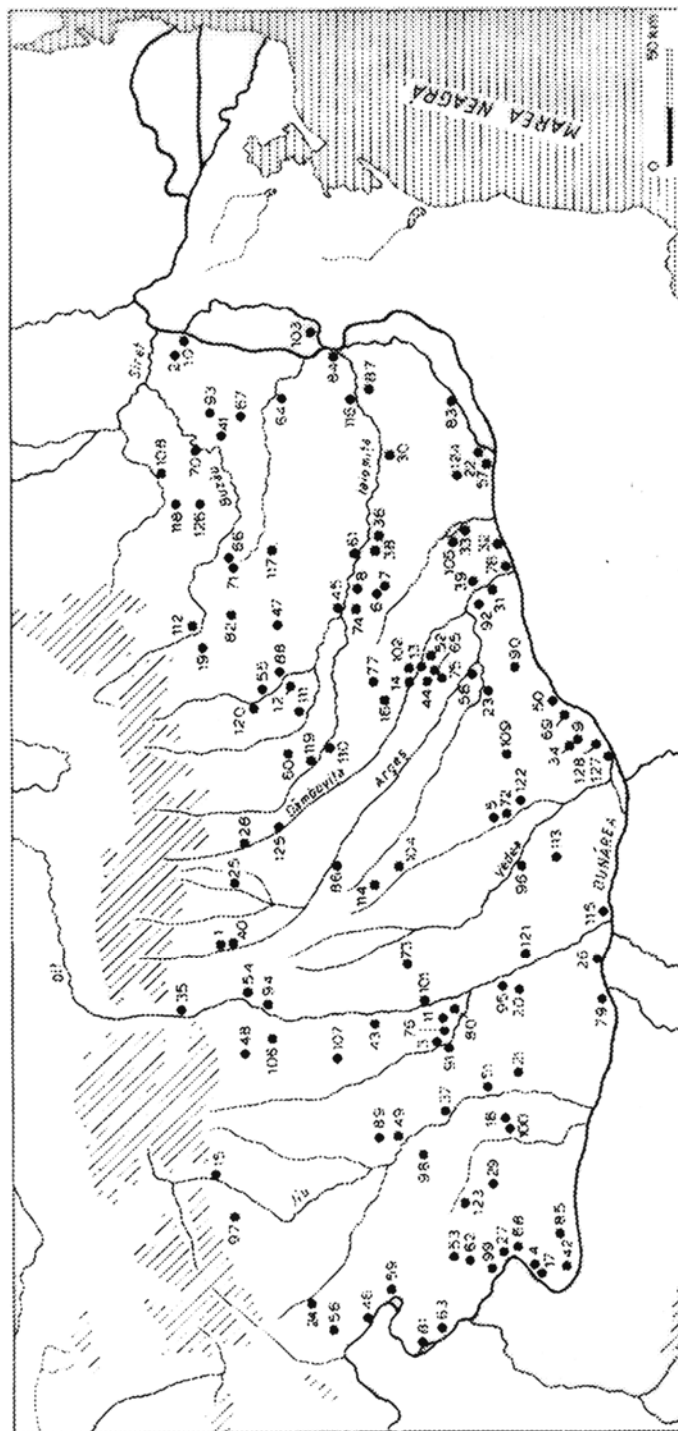
Accesoriiile vestimentare – bumbi, cataram, plăci decorative, ace ornamentale – sunt la rândul lor incluse în tipologii, precizându-se datarea pe baza analogiilor. Pentru cataram s-au stabilit trei tipuri (I. cu verigă simplă, II. cu verigă dublă, III. cu placă de fixare la curea) cu mai multe subvariante, iar pentru plăcuțele decorative două tipuri (I. ornamentate, II. neornamentate).

Armele, pentru lupta de aproape (topoare, săbii), sau pentru lupta la distanță (vârfuri de lance sau suliță, vârfuri de săgeată), sunt examinate tipologic, fiind urmărite chiar și piesele dispărute sau numai sumar menționate. Topoarele au fost încadrate în patru tipuri (I. cu aripioare ascuțite în jurul găurii, II. cu muchia îngroșată și prelungită, corp îngust și lamă triunghiulară, III. cu corp îngust și tăișul foarte puțin lățit, IV. cu lama dreaptă lățită spre tăiș sub forma unui triunghi) cu mai multe variante, iar vârfurile de lance și de săgeată în două tipuri (I. cu spin de fixare, II. cu tub de înmănșare) de asemenea cu mai multe variante.

Piese de armură și harnașament – piteni, zăbale, scărițe de șa și altele, au fost analizate din punct de vedere tipologic și cronologic, fiind incluse în câte două tipuri fiecare: pitenii (I. cu spin, II. cu rozetă), zăbalele (I. monobară, II. compuse) și scărițele (I. ovoidale, II. circulare). Capitolul se încheie cu examinarea *uneltelor* și *ustensilelor*: cuțite, amnare, alte unelte și ustensile – gresii, ace, foarfecă, fusaiole și a *diverselor* alte obiecte – greutate de plasă, patină de os, balama, cheie, cuie, etc.

Capitolul al VI-lea *Monede*. Analiza nu a avut în vedere aspectele tehnice, de ordin strict numismatic, ci materialul publicat, cu identificările autorilor, fără a include descoperirile inedite aflate în colecțiile muzeelor. Descoperirile monetare au fost privite în special sub aspectul statistic și al răspândirii. Monedele emise între 971 și 1310 care au fost descoperite între Carpații Meridionali și Dunărea Inferioară provin din 95 localități, la care se adaugă 7 regiuni sau județe fără o altă precizare; 20 cazuri reprezintă tezaure, restul descoperiri izolate, la care se cunoaște sau nu contextul arheologic. Statisticile au urmărit numărul de monede și tezaure grupate după material – metal comun sau prețios, pe etape cronologice stabilite după criteriile numismatice ale emisiunilor bizantine, care reprezintă marea majoritate a descoperirilor: 971–1092; 1092–1204; 1204–1310. Chiar dacă numărul descoperirilor monetare este mare în comparație cu alte categorii de obiecte, se consideră că nu putem vorbi de o circulație monetară ci mai degrabă de o pătrundere monetară.

În ultimul capitol, al VII-lea *Concluzii istorico-arheologice* sunt dezvoltate idei din concluziile capitolelor anterioare și se emit unele considerații generale. Se explică raritatea informațiilor arheologice, dar și ale izvoarelor scrise, privind perioada secolelor XI–XIII în comparație cu cea precedentă, a secolelor VIII–X, prin aceea că dominația nominală anterioară a primului Țarat bulgar a fost înlocuită, după ce Imperiul bizantin și-a fixat granița de nord la Dunărea de Jos, cu dominația migratorilor turanici, pecenegi și apoi cumani, ceea ce a provocat mișcări de populație spre regiunile de deal și munte, unde arheologic urmele lor sunt mai greu de găsit, sau la sud de fluviu. Lipsa unui orizont consistent anterior secolului al XIV-lea este explicată prin dificultățile de datare și intervalul cronologic larg în care pot fi încadrate unele materiale, prin evoluția lentă și continuă a unor forme etnografice, care datorită asemănării cu cele din perioada mai târzie sunt mai greu de deosebit. Sunt căutate conexiuni în spațiile învecinate, fiind subliniate direcțiile principale în care se găsesc analogii aspectelor culturii materiale, expresie a unor înrăuriri culturale sau politice: spre est, în lumea migratorilor stepelor, în special în secolele XI–XII; spre sud, în lumea bizantino-balcanică, în

Pl. I. Descoperiri arheologice și numismatice între Carpații Meridionali și Dunărea Inferioară în secolele XI–XIII.

1. Albești, 2. Baldovinești, 3. Balș, 4. Basarabi, 5. Băbăila, 6. Bițina Pământeni, 7. Bițina Ungureni, 8. Borănești, 9. Bragadiru, 10. Brăila, 11. Brâncoveni, 12. Bucov, 13. București, 14. Bufta, 15. Bumbăști-Jiu, 16. Butimani, 17. Calafat, 18. Calopăr, 19. Calvini, 20. Caracal, 21. Castranova, 22. Călărași, 23. Călugăreni, 24. Călugăreni, 25. Cămpulung, 26. Celeu, 27. Cetate, 28. Cetățeni, 29. Ciorolasi, 30. Ciulința, 31. Clătești, 32. Clinciu, 33. Coconi, 34. Conțești, 35. Copăceni, 36. Copuzu, 37. Craiova, 38. Crăsanii de Sus, 39. Curcani, 40. Curtea de Argeș, 41. Dedulești, 42. Desa, 43. Dobrușa, 44. Domnești, 45. Dridu, 46. Drobeta-Turnu Severin, 47. Fântânele, 48. Ferigile, 49. Filași, 50. Giurgiu, 51. Ghindeni, 52. Gîlna, 53. Goanița, 54. Goranu, 55. Gornet, 56. Grădeț, 57. Grădiște, 58. Grădiște, 59. Hinova, 60. Iedera, 61. Ion Roată, 62. Izmiș, 63. Izvoarele, 64. Insurăței, 65. Jilava, 66. Lipia, 67. Lișcoteanca, 68. Maglavit, 69. Malu, 70. Maralou, 71. Merei, 72. Merișani, 73. Mogoșești, 74. Movilița, 75. Novaci, 76. Olari, 77. Ologeni, 78. Oltenița, 79. Orlea, 80. Osica de Jos, 81. Ostrovul Mare, 82. Petroasele, 83. Pietroui, 84. Piuța Pietrii, 85. Piscu Vechi, 86. Pitești, 87. Platonești, 88. Plopu, 89. Poiana, 90. Prundu, 91. Racovița, 92. Radovanu, 93. Râmnicele, 94. Râureni, 95. Reșea, 96. Roșiori de Vede, 97. Runcu, 98. Salcia, 99. Salcia, 100. Sălcuța, 101. Slatina, 102. Snagov, 103. Stoenști, 104. Stolnici, 105. Sultana, 106. Surpatele, 107. Ștefănești, 108. Ștubei, 109. Tangăru, 110. Târgoviște, 111. Târgșoru Vechi, 112. Tega, 113. Troianul, 114. Turcești, 115. Turnu Măgurele, 116. Tândărei, 117. Ulmeni, 118. Valea Râmniceului, 119. Valea Voievozilor, 120. Vărbilău, 121. Viespești, 122. Viănești, 123. Vărtop, 124. Vlad Tepeș, 125. Voinești, 126. Ziduri, 127. Zimnicea, 128. Zimnicele.

toată perioada analizată; spre nord-vest, în aria de dominație a Regatului ungar, în secolul al XIII-lea, importante fiind manifestările legăturilor strânse ale populației românești de pe ambele versante ale Carpaților Meridionali. Sinteza acestor curente a generat orizontul cultural contemporan apariției statului medieval Țara Românească. Analizând raportul între influențele politice și cele culturale și deosebirile în modul în care influențele amintite s-au propagat în regiunea de la est și în cea de la vest de Olt, se presupune că diferențele percepute la nivelul culturii materiale pot explica într-o oarecare măsură și ele gradul de autonomie pe care l-a avut Oltenia în cadrul Țării Românești. Interdependențele între înrâuririle politice și cele culturale sunt evidente, dar statutul politic al ținutului de la apus de Olt în cadrul Țării Românești își are, totuși, originea în particularitățile politice ale dezvoltării sale. Sunt relevante și unele aspecte încă incomplet rezolvate în actualul stadiu al cercetărilor, care rămân obiective ale descoperirilor viitoare.

Lucrarea este completată de un *catalog al descoperirilor arheologice și numismatice*, cuprinzând descoperiri din 128 localități, unele cu mai multe puncte, de *bibliografie* și de *ilustrație* – 51 planșe, dintre care 9 hărți, diagrame, planuri de edificii, de morminte cu inventarul lor, desene ale majorității obiectelor menționate în text, grupate pe stațiuni.

Adrian Ioniță

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”

Str. Henri Coandă nr. 11

Cod. 010667, București, sect. 1

E-mail: aionita67@yahoo.com

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Cantacuzino, Gh. I., *Cetăți medievale din Țara Românească (sec. XIII–XVI)*, București, 1981.
2. Chițescu, L., *Cercetări arheologice la Cetățeni, jud. Argeș*, CAMNI 2, 1976, p. 155–188.
3. Constantinescu, N., *Curtea de Argeș (1200–1400) Aupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984.
4. Diaconu, P., *Les Petchénégues au Bas-Danube*, București, 1970.
5. Diaconu, P., *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, București, 1978.
6. Dumitriu, L., *Der mittelalterliche Schmuck des unteren Donaugebietes im 11.–15. Jahrhundert*, M.N.I.R. Monografii II, București, 2001.
7. Fedorov-Davydov, G.A., *Kočevniki vostočnoj Evropy pod vlast’ju zolotoordynskih hanov. Arheologičeskie pamjatniki*, Moscova, 1966.
8. Ferent, I., *Cumanii și episcopia lor*, Blaj, 1931.
9. Papacostea, Ș., *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciadă și Imperiul mongol*, București, 1993.
10. *Stepi Evrazii v epohu srednevekov’ja*, (sub redacția S. A. Pletneva), ArheologijaSSSR, 1981.
11. C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, SCIV 23, 1972, 3, p. 375–415.
12. Sâmpetru, M., *Înmormântări pecenege din Cîmpia Dunării*, SCIV 24, 1973, 3, p. 443–468.
13. Spinei, V., *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X–XIII, Români și turanici*, Iași, 1985.

14. Spinei, V., *Die Tonkessel aus dem Karpaten-Dnestr-Raum*, în *Die Keramik der Saltovo-Majaki Kultur und ihrer Varianten* (Hrsg.: Cs. Balint) Varia Archaeologica Hungarica III, Budapesta, 1990, p. 327–342.
15. Spinei, V., *Ultimele valuri migratoare la nordul Mării Negre și al Dunării de Jos*, Iași, 1996.
16. Theodorescu, R., *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X–XIV)*, București, 1974.
17. Toropu, O., *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică (sec. III–XI)*, Craiova, 1976.

INTERFÉRENCES POLITIQUES ET CULTURELLES DANS L'ESPACE ENTRE LES CARPATES MÉRIDIONALES ET LE BAS-DANUBE AUX XIe–XIIIe SIÈCLES*

RÉSUMÉ

La thèse a eu comme but de faire une synthèse du stade actuel de la recherche historique et archéologique sur la région comprise entre les Carpates Méridionales et le Bas-Danube aux XIe–XIIIe siècles. Les limites chronologiques sont le retour de l'Empire byzantin au Bas-Danube en 971 sous Jean Tzimiskès et la fondation de la Principauté de Valachie au début du XIVe siècle. En ce qui concerne l'archéologie, on a essayé de surprendre les horizons culturels qui se sont succédé après la culture matérielle balkano-danubienne (nommée Dridu) du Xe siècle, jusqu'aux horizons définis par les découvertes du XIVe siècle, après la fondation de la Valachie. L'ouvrage a été structuré en sept chapitres précédés par une introduction.

I. *Sources, historiographie et historique des recherches archéologiques.* On rappelle les sources documentaires (byzantines, russes, orientales, hongroises, papales) concernant la région, ainsi que les principaux ouvrages de synthèse sur le sujet. Une attention spéciale est accordée à l'historique des recherches archéologiques, en constatant le nombre relativement réduit des sites, qui furent insuffisamment exploités scientifiquement.

II. *L'Évolution politique de la région dans le contexte sud-est européen.* On passe en revue les rapports des principales forces qui se sont disputé les régions du Bas-Danube: le retour de l'Empire byzantin en 971 et ses conflits avec les Petchénègues et la Hongrie; la migration des Coumans; la fondation du second Empire bulgare; les actions de la Hongrie sous l'égide de la papauté et en alliance avec l'Empire Latin de Constantinople; la grande invasion mongole de 1241; les relations entre la Hongrie, le second Empire bulgare et les Tatars dans la deuxième moitié du XIIIe siècle; l'émergence des structures politiques qui furent à l'origine de la Principauté de Valachie.

III. *Habitations, églises, fortifications.* Les monuments sont classifiés; on essaye d'établir une typologie des églises (selon le plan) et des fortifications (en terre ou en pierre).

IV. *Les rites et les rituels funéraires.* On a constaté trois catégories d'enterrements: tombes de cavaliers (touraniens); groupes de tombes ou tombes isolées qui appartiennent probablement à des cimetières; nécropoles. C'est le stade de la recherche qui a imposé la séparation des deux dernières catégories. Pour les tombes de cavaliers et celles des nécropoles on a observé deux standards.

V. *Analyse de l'information archéologique.* On présente la céramique, les objets de parure, les accessoires vestimentaires, les armes, les pièces d'armure et de harnachement, les outils et d'autres objets. On discute les analogies, la typologie et la chronologie.

---

* On résume la thèse de doctorat soutenue par A. Ioniță le 30 mai 2001 à l'Institut d'Histoire «Nicolae Iorga» de l'Académie Roumaine, sous la direction du professeur dr. Ș. Papacostea, membre de l'Académie Roumaine.

VI. *Les monnaies*. On fait une analyse statistiques des découvertes monétaires (monnaies isolées ou trésors), en opérant avec trois périodes selon les repères offerts par les émissions byzantines, qui sont les plus nombreuses. Malgré la richesse relative du répertoire des découvertes on ne peut pas parler d'une circulation monétaire proprement dite jusqu'à la fondation de la Principauté de Valachie.

VII. *Conclusions historiques et archéologiques*. On constate trois apports dans la culture matérielle et spirituelle locale: de l'Est, du monde des steppes dominées par les Touraniens et ensuite par les Mongoles; du Nord-Ouest et de l'Ouest, de la Transylvanie et de la Hongrie; du Sud, de l'aire byzantine et slave balkanique.

L'Ouvrage inclut le *Catalogue des découvertes archéologiques et numismatiques*, la *Bibliographie* et une riche *illustration* (51 planches).

EXPLICATION DES FIGURES

Pl. 1. Découvertes archéologiques et numismatiques entre les Carpates Méridionales et le Bas-Danube aux XIe-XIIIe siècles.

ABREVIERI

AC	L'Antiquité classique. Revue semestrielle, Bruxelles
ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău
ArbForschBer	Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege, Dresda
AJPh	American Journal of Philology, Baltimore
AnnÉp	L'Année Épigraphique. Revue des publications épigraphiques relatives à l'antiquité romaine, Paris, 1888 sqq.
ANRW	<i>Aufstieg und Niedergang der römischen Welt</i> , Berlin, New York
AntTrDr	A. Bogardo, <i>Die antiken Traktate über das Drama. Mit einer Sammlung der Fragmente</i> , Leipzig, 1998.
AO	Arhivele Olteniei, Craiova
ArchBulg	Archaeologia Bulgarica, Sofia
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapesta
ArchKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArchRozhledy	Archeologické Rozhledy, Praga
ArhOlt	Arhivele Olteniei, Craiova
ArchWarszawa	Archeologia. Rocznik IHKM, Varşovia
ARMSI	Academia Română. Memoriile Secției Istorice, București
AUB	Analele Universității din București, București
BAR	British Archaeological Reports, Oxford
BEFAR	Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome
BerRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main
BJ	Bonner Jahrbücher, Bonn
BollFilClass	Bollettino di filologia classica, Torino
CEpR	Cronica Epigrafică a României, București
CErc	Cronache Ercolanesi, Napoli
CIG	<i>Corpus Inscriptionum Graecarum</i> , Berlin
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , 17 vol., Berlin, 1863 sqq.

S C I V A, tomurile 52–53, București, 2001–2002, p. 333–336

DID	<i>Din Istoria Dobrogei</i> , București, 1965–1971
DphA	Domaszewski RO ²
A. von Domaszewski, RO ²	<i>Die Rangordnung des römischen Heeres</i> , 2. durchgesehene Auflage. Einführung, Berichtigungen und Nachträge von Brian Dobson, Köln–Graz, 1967
EAIVR	<i>Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României</i> , sub red. C. Preda, București, I., 1994 sqq.
EphmNap	Ephemeris Napocensis, Cluj
EpigrSt	Epigraphische Studien, Bonn–Düsseldorf
FHDR I	Iliescu, Vl., Popescu, V.C., Ștefan, Gh., <i>Fontes Historiae Dacoromanae</i> (= <i>Îzvoare privind Istoria României</i>), I, <i>De la Hesiod la itinerariul lui Antoninus</i> , București, 1964 sqq.
FHG	<i>Fragmenta Historicorum Graecorum</i> , 6 vol., Paris, 1855–1878
FrGrHist	<i>Die Fragmente der Griechischen Historiker</i> , ed. F. Jacoby, Berlin–Leida, 1923 sqq.
FrGrHistCont	F. Jacoby, <i>Die Fragmente der Griechischen Historiker Continued</i> , Leida, Boston, Köln
Grundriss	H. Flashar (éd.), <i>Grundriss der Geschichte der Philosophie. Die Philosophie der Antike</i> , III: <i>Ältere Akademie. Aristoteles - Peripatos</i> , Basel–Stuttgart, 1983; IV: <i>Die hellenistische Philosophie</i> , éd. M. Erler, Basel, 1994
HBArch	Hamburger Beiträge zur Archäologie, Hamburg
IDR I	Russu, I.I., <i>Inscripțiile Daciei Romane, Introducere istorică și epigrafică. Diplomele militare. Tăblițele cerate</i> , București, 1975
IDRE	Petolescu, C.C., <i>Inscripțiile Daciei Romane. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie romaine (Ier–IIIe siècles)</i> , I–II, București, 1996–2000
IGB	<i>Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae</i> , ed. G. Mihailov, 5 vol., Sofia, 1958–1997
IGLR	Popescu, Em., <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România</i> , București, 1976
IGRRP	<i>Inscriptiones graecae ad Res Romanas Pertinentes</i> , ed. R. Cagnat, J. Toutain, G. Lafaze, Paris, ...
ILB	Gerov, B., <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
ILN	Božilova, V., Kolendo, J., Mrozewicz, L., <i>Inscriptiones Latines de Novae</i> , Poznan, 1992
ILS	<i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , ed. H. Dessau, Berlin, 1954–1955 (reimprimare)

IOSPE	Latyschew, B., <i>Inscriptiones antiquae Orae Septentrionalis Ponti Euxini graecae et latinae</i> , I–IV, Hildesheim, 1965 (reimprimare)
IPD ⁴	Dobó, A., <i>Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes</i> ⁴ , Budapesta, 1975
ISM	<i>Inscripțiile din Scythia Minor</i> , București, 1980 sqq.
IzvestijaMuzeiteSeverBălg	Izvestija na Muzeite v Severnozpadna Bălgarija, Sofia
IzvestijaSofia	Izvestija na Archeologičeskija Institut, Sofia
JahrbRGK	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
JEA	Journal of Egyptian Archaeology. Egypt Exploration Society, Londra
JHS	Journal of Hellenic Studies, Londra
JRS	Journal of Roman Studies, Londra
MagIst	Magazin Istoric, București
Materiale	Materiale și Cercetări Arheologice, București
MÉFRA	Mélanges de l'École Française de Rome, Antiquité, Paris/Roma
NH	<i>Neos Hellenomnimon. Peridikon syntachthen hypo Spyr. P. Lamprou kai ek ton katalipon autou</i> , Atena
OR ⁴	D. Tudor, <i>Oltenia romană</i> , ed. IV, București, 1978
Pack ²	R.A. Pack, <i>The Greek and Latin Literary Texts from Graeco-Roman Egypt</i> ² , Ann Arbor, 1965.
Pfuhl, E.-Möbius, H.	Pfuhl, E.-Möbius, H., <i>Die ostgriechische Grabreliefs</i> , Mainz a. Rhein, 1979
Pippidi, <i>I Greci</i>	D. M. Pippidi, <i>I Greci nel Basso Danubio</i> , Milano, 1971.
PIR ²	<i>Prosopographia Imperii Romani, saec. I–III</i> , ed. II, Berlin–Leipzig, 1933 sqq.
PME	M. Devijver, <i>Prosopographia Militiarum Equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum</i> , 5 vol., Louvain, 1977 sqq.
PMMB	Publicațiile Muzeului Municipal București, București
PP	W. Peremans-E. Van't Dack, <i>Prosopographia Ptolemaica</i> , I–IX, Louvain, 1950–1981
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Leipzig–Berlin
SbornikBrno	Sbornik Praci Filosofické Fakulty Brněnské University. Rada E. Archeologicko-Klasická, Brno

Steidl, RANM	B. Steidl, în L. Wamser (ed.), <i>Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer. Zivilisatorisches Erbe einer europäischen Militärmacht. Katalog-Handbuch zur Landesausstellung des Freistaates Bayern, Rosenheim, 2000</i> , Mainz, 2000
RadVM	Rad Vojvodjanskih Muzeja, Novi Sad
RE	<i>Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft</i> , sub red. A. Pauly, G. Wissowa, W. Kroll, K. Ziegler, Stuttgart, 1893 sqq.
RevMuz	Revista Muzeelor, București
RGa	Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Berlin
RhM	<i>Rheinisches Museum für Philologie</i> , Bonn-Frankfurt a. Main
RIFC	Rivista Italiana di Filologia Classica
RMD	Roxan, M. M., <i>Roman Military Diplomas</i> , I, 1987; II, 1985; III 1994
RRH	Revue Roumaine d'Histoire, București
SEG	<i>Supplementum Epigraphicum Graecum</i> , Leida, 1924 sqq.
SMMIM	Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară, București
Solomonik, <i>Latinskie nadpisi</i>	Solomonik, E. I., <i>Latinskie nadpisi Hersonesa tavričeskogo</i> , Moscova, 1983
StCl	Studii Clasice, București
Susemihl, I-II	F. Susemihl, <i>Geschichte der griechischen Literatur in der Alexandrinerzeit</i> , Leipzig, I–II, 1891.
TIR	Tabula Imperii Romani
VDI	Vestnik Drevnej Istorii, Moscova
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn